

# Teologi i tro, håp, og kjærlighet til Jorden



AV JAN-OLAV HENRIKSEN

Jan.O.Henriksen@mf.no

Lukk øynene i ett minutt. Kjenn din egen pust. Prøv å stoppe din egen pust. Kjenn hva kroppen din gjør når du ikke puster. Kjenn hvordan den ber om å få puste. Hvordan det kommer noe fra den som er forankret i et begjær før din tanke, før din vilje, før din beslutning. Kroppen bærer deg, og *vil* puste. Selv når du har bestemt deg for ikke å puste, vil den før eller senere tvinge seg gjennom. Du trenger å puste for å leve. Livet trenger seg gjennom, i kraft av kroppens egen fornuft, slik at du til sist gisper etter luft. Og da får du det, som gave, ufortjent. Du kan erfare deg rik – på luft. Pusten gir liv. Dette kan bli en *troserfaring*: *En erfaring som kan tydes av troen, veves inn i troen, åpne for en fordypet og mer erfaringspreget tro.*

## Pusten og livet

Et sted langt borte, i Amazonas, er betingelsene for at du skal kunne puste. Den livspust som Gud gav mennesket gjennom skapelsen, gir Gud fremdeles mennesket mulighet for gjennom at regnskogen er der, og produserer det som skal til for at vi skal puste fritt. Å puste fritt er å ha fri tilgang til Guds gaver. Gud virker gjennom regnskogen. Gud gir deg sine gaver gjennom at regnskogen fremdeles er der, og gir deg det du trenger. Når teologien snakker om at Gud er livets Gud, kan vi forankre slike utsagn om Gud i konkrete erfaringer av å kunne puste, motta, ta del. Gud skaper ved at Gud gir oss muligheter for fortsatt å puste. Motsatt er det vi

mennesker driver med, når vi driver frem klimakrisen eller fordeler Jordens gaver og goder urettferdig, *av-skaping* – oppløsning av livets betingelser. Det har fatale konsekvenser. Mer enn 30000 barn slutter *hver dag å puste*, til tross for at vi kan puste fritt. De slutter å puste til tross for at enkle midler og rettferdig fordeling kunne gitt dem fortsatt liv. Men de får ikke nok prioritet.

## Å prioritere begjær i kjærlighetens og godhetens tjeneste

Jeg har i mange år nå arbeidet med *begjær* som teologisk tema. Begjær er det som forbinder oss med det gode, eller det vi tror er godt. Begjær skaper orientering, og det krever også at vi prioriterer. Begjær gir oss motivasjon, og driver oss fremover. Derfor er begjær en viktig faktor i vårt liv (sml. Henriksen 2008).

Vår konsumkultur produserer mange ulike begjær, og gir dem ut for å være noe vi må tilfredsstille for å utfolde oss best mulig. Dermed spiller den på begjærets sentrale plass i menneskers liv, og motiverer oss hele tiden til å søke nye opplevelser i konsum, reiser, eller uoppnåelige idealer om hva det gode livet egentlig er. Jeg vil ikke foreslå at vi i møte med en begjærproduserende konsumkultur som hele tiden driver frem ønsker som ytrer seg i «jeg vil ha», tar vår tilflukt til en enkel eller naiv teologi som rett og slett forneker at det hører med til det å være menneske å begjære. Det er

også menneskets grunnleggende lengsel etter det gode, det skjønne og det sanne som ytrer seg i de mekanismene som konsumsamfunnet spiller på. Jeg mener at vi som kirke, i møte med klimautfordringer og nødvendigheten av å endre grunnleggende strukturer for økonomi, økologi og fordeling, ikke skal løfte pekefingeren og etablere enda et nytt «du skal ikke». I stedet skal det være kirkens oppgave å fremme det kjærlighetsfulle begjæret – det begjæret som lengter etter skaperverkets godhet, og vil elske jorden for dens egen skyld, fordi den er uttrykk for skaperviljen til en rik, sjenerøs og kjærlighetsfull Gud. Dette er en innsikt som allerede de asketiske ørkenfedrene hadde: at skal du overvinne ett begjær, må du fordrive det med ett som er sterkere og viktigere for deg. Det er det å finne og vekke dette begjæret etter skaperverkets fortsatte skjønnhet og godhet som kan motivere til en varig innsats for skaperverket.

Hvordan kan det skje? Det vi trenger å avsløre er at konsumsamfunnet forsøker å gi oss inntrykk av at vi kan få oppfylt alt vårt begjær uten å prioritere. Men det er en illusjon. Begjær krever at vi prioriterer. Når begjæret ikke blir utfoldet ut fra en åpen og omfattende vurdering av hva som er verd å begjære, hva som er *attråverdig*, som vi sier på norsk, mister vi muligheten for å sikre det gode på lang sikt. Begjærutfoldelse krever derfor både et ja og et nei. Hva er det viktigste begjær å få oppfylt? Er det frisk luft, medisiner til syke barn, et arts-mangfold som lar skaperverket fremstå i sin rikdom? Eller er det tilgang til flere konsumgoder, kontroll over oljen i Irak, og muligheten for å reise på hyppige feriereiser til Syden? Uansett hva vi velger å prioritere, må vi vite at vi sier nei til noe, når vi sier ja til og prioriterer noe annet. Jeg tror derfor at å snakke om menneskelig praksis i forhold til klimautfordringene ut fra en forståelse av hvor grunnleggende og viktig begjæret er i menneskelivet, gir oss en mulighet for å se hvor sammenvevet vi er med den økologiske helheten gjennom alt vi gjør, og hvor sammenvevet troen er med hva vi prioriterer å begjære fremfor noe annet.

Et godt eksempel på hvordan vi kan vende begjæret til noe positivt, uten å fremstå som

moraliserende og som en kirke som forneker grunnleggende og viktige fenomener i menneskelivet, finner vi hos en amerikansk teolog, Wendy Farley (Farley 2006). Hun bruker eksemplet med en ung mann som tilsynelatende utfolder sitt begjær helt fritt, går på jakt etter jenter og fester og herjer slik som bare ungdom kan. Men så forelsker han seg, og da vil han ikke lenger feste med sine venner, men bruke tiden med den jenta som har fanget hans oppmerksomhet. Farley sier at det kan godt være at vennene ser det at han velger dem vekk som et uttrykk for at han gir opp noe som er godt og verdifullt, men han vil neppe se det slik selv. Snarere vil han kunne oppfatte endringen som noe som gir grunnlag for både å intensivere og fordype evnen til glede og livsutfoldelse. Den samme erfaringen ligger for øvrig bak ørkenfedrenes emigrasjon til ensomheten – de dro ikke for å bli kvitt sine lyster og begjær, men for å kunne fordype noen av dem, og nyte fellesskapet med Gud mer intenst og fokusert.

For å bli i metaforen, tror jeg altså at det vi i kirken trenger å åpne for det kjærlighetspregede begjæret til skaperverket, som ser skaperverket som Guds gave til oss, for at vi skal verne den og gi den videre. Vi skal verne og beskytte skaperverket fordi Gud gjennom det har forbundet oss med det gode, og gitt vårt begjær en sjanse til å erfare goder ved å dele dem, og ikke ved å holde noe for oss selv eller ved å ødelegge det som alle skal ha del i. Et begjær etter det gode som er villig til å prioritere er ikke bare uttrykk for at vi lar noe være viktigere enn noe annet, men det er også uttrykk for klokskap: det kan vokse ut av erfaringen at *vi mister tilgangen til det gode når vi ikke prioriterer*, når vi lar oss blende av illusjonen om at vårt begjær kan oppfylles uten at vi trenger å ta noen valg for å fordype og utvikle kjærligheten til Jorden.

### Teologi i oppgjør med det håp-løse: Plikten til å håpe

Dramatikken bak klimakrisen krever at vi utvikler og fornyer vår teologi om naturen, og om hva slags forhold vi skal ha til den. Den krever at vi utvikler en teologi som uttrykker vår tro på, håp for, og vår kjærlighet til Jorden. Dette er ikke å gjøre Jorden til en konkurrent til

Gud. Snarere er en teologi for å verne skaperverket en teologi som tar på alvor at Jorden er en del av Guds skaperverk, en del av det Gud selv elsker og som uttrykker hans godhet. Sagt på en annen måte: det er fordi vi kan se Jorden som Guds skaperverk, at vi kan ha tro på dens godhet, håp om dens fremtid, og kjærlighet til den. Det Gud står bak, er verd å ta vare på, verd å feste tillit til, verd å elske.

Dette kan synes selvsagt, kan kanskje til og med banalt. Men det er ikke det. Det finnes radikale og skjebnesvangre alternativer til en slik måte å forholde seg til miljøkrisen på. La meg nevne tre:

1. Det finnes dem som sier at det er for sent. Nå er det like godt å gi opp. Menneskets begjær etter konsumgoder, og dets neglisjering av naturens bærekraftighet er kommet for langt. Det er ikke lenger noen gode grunner til håp for Jorden. Et slikt perspektiv ser ikke lenger Jorden som steder der Gud fortsatt vil fremme livets betingelser, og er til stede for å fremme og skape nye livsbetingelser og dele ut sine gaver. En slik teologi er dypest sett blasfemisk, fordi den ikke taler sant om hvem Gud er som skaper.
2. Det finnes troende som sier at det som nå skjer er en del av Guds plan og vilje, men at det spiller ingen rolle, fordi kristen tro ikke handler om Jorden, men om himmelen, og om de åndelige verdier, ikke om materielle og «naturlige» verdier. Heldigvis er ikke denne måten å tenke på spesielt fremtredende i den norske religiøse offentlighet, men den finnes – og krever motsigelse. Motsigelsen kan uttrykkes ved en analogi: vi slutter ikke å elske en annen når hun eller han er i krise. Sann kjærlighet uttrykker seg nettopp i trofast kjærlighet når krisen rammer. En slik posisjon glemmer Guds positive dom over Jorden «det var godt» (Gen 1), og glemmer at alt som finnes i skaperverket er kalt til å gi et vitnesbyrd om skaperens godhet, storhet og sjenerøsitet (jf. Salme 104). Samtidig glemmer den at Gud er til stede i verden, i brød og vin som jordens frukt, og selv har vært menneske på jor-

den som en av oss. Å si at Jorden ikke har betydning, er derfor å bidra til en forståelse som «ekskarnerer» Gud fra skaperverket (Taylor 2007), i stedet for å se Gud som nært og inderlig forbundet med (inkarnert) – og berørt av – det som skjer med Guds skaperverk.

3. Det er også nødvendig å gjøre opp med en politikk som ignorerer konsekvensen av å slippe ut CO<sub>2</sub> der man har muligheten for å la være, slik mange vestlige regjeringer (og andre) for tiden synes å gjøre i praksis, om ikke i teori. Budskapet man da gir er dobbelt: Vi kan fortsette som før, det er ennå ikke blitt så alvorlig at *enhver ting som kan gjøres, må gjøres for å forhindre ytterligere ødeleggelse*. Men en slik holdning tar ikke alvorlig den etiske og moralske utfordring som er gitt i og med alle dem som allerede er rammet av ødelagt miljø eller forringede miljøbetingelser. En slik utsettende holdning kan på sikt bidra til å gjøre oss ufølsomme for kraften i våre egne moralske intuisjoner, og gjøre oss mer kyniske, mer fandanivoldske, eller mer likegyldige.

Den som sier at det er for sent, overgir seg til fatalismen, og den som gir opp, lar de nedbrytende og ødeleggende kreftene vinne. Mot slike holdninger er det grunn til å si at vi har en plikt til å håpe. Uten å nære håp om at kommende generasjoner kan leve et godt liv på jorden, har vi ingen mulighet for å ta ansvar for en slik fremtid. Det er mulig å sette dette på spissen og si at den som tror, har plikt til å ha håp for Jorden. Den som tror har også mulighet til å leve på og med Jorden i kjærlighet. En slik kjærlighet kan ikke stå uberørt av det som nå skjer.

Nå skal vi ikke lure oss selv ved å fremstille det som det bare er troen på Gud som åpner for å elske Jorden. All erfaring sier noe annet: Å elske Jorden er noe alle gjør, i kraft av å være en del av skaperverket. Man trenger ikke å tro på Gud for å gjøre det. Men troen på Gud er en viktig motivasjon for å være utholdende i vår kjærlighet til Jorden. Og troen kan også tyde troende og ikke-troends felles kjærlighet til jor-

den som et uttrykk for at Gud gir alle mennesker en forbindelse til og en forankring i det gode. Hva mener jeg med det?

Det er en grunnleggende menneskelig erfaring at natur er noe godt. I Norge er vi blitt verdensberømte for vårt forhold til turer i skog og mark. Men man trenger ikke å være norsk for å glede seg over vakker og uberørt natur. Alle mennesker gleder seg over et glass rent vann, over jord som kan bære grøde, over å kunne puste i ren luft. Naturen er noe vi tar del i ved å være nær oss av den, og den er en kilde til glede og til erfaring av skaperverkets godhet. Derfor er det også naturlig at vi fortviler over skogsdød, sur nedbør og CO<sub>2</sub>-utslipp fra gasskraftverk. Erfaringen av det gode fremkaller protest – og kan hjelpe oss å avklare hva som krever prioritet. Så lenge vi kan samles om erfaringen av skaperverkets godhet, kan vi også samles i kampen for en verden som fremdeles vitner om en god og sjenerøs skaper, – selv om vi ikke alle tror på denne Gud. Her kan kirken stå sammen med alle mennesker av god vilje.

Jeg tror biskop Odd Bondevik var inne på noe viktig når han i høst pekte på at vårt ansvar for skaperverket må motiveres av vår glede over og erfaring av det gode, og ikke bare av frykten for negative konsekvenser dersom vi ikke kan gjøre noe. I et moralpedagogisk perspektiv kan han vise seg å ha ganske rett: den som bare handler ut fra det hun eller han ser av kortsiktige konsekvenser med tanke på gevinst eller straff, forblir grunnleggende selvsentret. Men også den som handler fordi det kommer en bestemt gruppe til gode, eller er uttrykk for en bestemt gruppes overbevisninger og praksis, kommer til kort når det gjelder å motivere positivt for en innsats for miljøet: Vi skal ikke gjøre dette bare fordi vi som kirke kan se Jorden som en del av Guds gode skaperverk. Snarere må motivasjonen for å ta vare på skaperverket springe ut at en innsikt i at dette er til det beste for alle – alle mennesker og alle arter, uansett tro eller ikke. Den universelle motivasjonen for å sikre noe som skal være til alles beste er derfor også den beste begrunnelsen for å prioritere politisk og sosialt vanskelige tiltak, som kan oppleves som upopulære eller medføre inngrep i vår livsstil og vårt forbruksmønster.

## En kritikk av Augustins teologi

Som jeg allerede har antydnet: Skal vi ha en teologi for klimakrisen, må vi altså ha en visjon om hvilke goder som er verd å begjære fremfor andre. Nettopp fordi begjær kan motivere og drive oss, og fordi begjær forbinder oss med det gode, er det desto viktigere å forankre en teologi som har håp for Jordens fremtid i begjær etter det gode, og ikke i frykt. Det kan skje på mange måter, og jeg skal ikke på noen måte gi meg ut for å presentere noen endegyldig løsning her. Men jeg vil gi dere del i noen refleksjoner fra mitt teologiske verksted – som dere om ønskelig kan utvikle videre, eller utvikle til annet, som synes bedre.

En av de meste berømte – og beryktede – tenkerne i teologihistorien som har gjort begjær til tema, er Augustin. Augustin mente at mennesket var skapt til å nyte det som stod over det, og å bruke det som stod under det i skaperverkets orden. Bare de åndelige ting var verd å nyte som noe som hadde verdi i seg selv, mens de materielle ting, som står under oss, er noe vi skal forholde oss til som midler som ikke skal elskes for sin egen skyld, men fordi de kan lede oss mot Gud. Dersom vi begynner å nyte materielle ting, gjør vi dem til vår Gud, sier han. Da blir de altbestemmede for oss – og da blir vårt begjær forankret på feil sted, eller får galt preg. Det har han rett i, og på dette punkt kan Augustins analyser også ha betydning i møte med, og som kritikk av, en materialistisk og konsumorientert kultur som glemmer Gud og fokuserer utelukkende på egen nytelse av materielle goder (Augustin 1997).

Men det oversiktlige i Augustins verdensorden kan også forføre oss. For det første vil jeg – til forskjell fra ham – legge vekt på at skaperverket kan nytes, som noe som har verdi og kvalitet i seg selv. Vi elsker ikke skaperverket bare fordi det kan lede oss til Gud, men vi kan elske det fordi Gud har gitt oss det i gave. En teologi som vil se enhver nytelse av skaperverket som forfeilet, mister sjansen til å gjøre erfaringen av en slik nytelse til en motivasjon for å *ta vare på og forvalte skaperverket til Guds ære og til fremtidige generasjoners beste*.

For det andre vil jeg problematisere Augustins måte å tenke om virkeligheten på, slik

han tenker den som et hierarki. Det har to viktige teologiske følger:

- a) At vi må tenke oss selv som stilt sammen med, i solidaritet og samhörighet med, og ikke *over* den øvrige del av skaperverket. Bare ved å tenke om resten av skaperverket som noe vi er intimt forbundet med gjennom pust, varme og kulde, regn og annet vann, vekster og dyr, kan vi ser at hva vi gjør for dem, også er noe vi gjør med – og mot – oss selv. Augustins tanke om at skaperverket under oss bare skal *brukes* er derfor dypt problematisk. Vi skal få lov å nyte, og ta del i, skapelsens fellesskap, sammen med alle andre arter.
- a) Men også Augustins tanke om Gud som eksisterer på toppen av et hierarki, er problematisk, fordi en slik tankemodell kan brukes til å gjøre Gud og verden, skaper og skaperverk, til noe som tenkes for lite i sammenheng med hverandre. Ofte blir tanken om Gud – i forlengelsen av dette – utviklet slik at man betoner hvordan Gud er transcendent, noe som er utenfor og forskjellig fra verden. Fra en slik betoning av Guds transcendens er ikke veien lang til å se skaperverket som noe som Gud forholder seg til slik som en kunstner til sitt skaperverk: Noe som gjør skaperverket og det som skjer der utvendig, uforbundet og selvstendig i forhold til Gud og Guds vilje og visjon om det gode. I moderne tid er den ytterste konsekvens av denne måten å tenke på deismen, som filosofen Charles Taylor nylig har utpekt som en av de mest betydningsfulle bakgrunnsårsakene for det moderne, sekulære samfunnet (Taylor 2007).

Alternativet til å tenke på denne måten er å se på Gud som den makt som fremdeles virker i og gjennom sitt skaperverk, og som lever i samhörighet med det og gir det fortsatte muligheter for liv. En slik måte å tenke på ligger bak det jeg sa tidligere om at Gud virker vårt beste gjennom regnskogen i Amazonas – og at vi driver med av-skapelse når vi hogger den ned.

Det finnes dristige kristne tenkere som i møte med den økologiske krisen har foreslått å

tenke om forholdet mellom Gud og verden på en måte som får frem den nære forbindelsen mellom den. En av dem er Sallie McFague (1987), som foreslår at vi ser verden som Guds kropp. Jeg tror – av mange grunner – at en slik modell ikke uten videre gir oss det vi trenger (den gjør for eksempel Gud til en del av det skapte, men den lar også onskap og lidelse som er en del av verden, bli en del av Gud). Men samtidig får McFague gjennom dette forslaget frem hvor viktig det er å tenke en nær sammenheng mellom Gud og verden, på en måte som får frem Guds kjærlighet til og omsorg for Jorden (slik vi også kan ha omsorg for og pleie kroppen og dens helse).

En slik nær forbindelse mellom Gud og verden har vi imidlertid allerede muligheten for å utvikle gjennom å tenke Gud som treenig: Gud er den som skaper alt godt, og som dermed gir oss mulighet for å begjære det gode. Gud er den som inkarnerer seg i verden og som *kommer til sitt eget* i Sønnen, Jesus Kristus. Gud er den som ved Ånden skaper og gjør levende, som både Salmene og den nikenske trosbekjennelsen vitner om.

Vi kunne fortsatt, lenge. Den teologiske tradisjonen er full av ressurser som kan hjelpe oss å fortolke klimakrisen og motivere til fortsatt tro på, håp for og kjærlighet til skaperverket. Samtidig skal vi ikke underslå at det finnes mange elementer i den teologiske tradisjonen som også kan forhindre oss fra å utvikle adekvate måter å fortolke våre nåtidserfaringer på i et teologisk lys. Men ettersom teologi lever i spenningen mellom selvkritikk og konstruktiv virksomhet for at kirken skal gi mennesker sjansen for å leve sitt liv i troen på den treenige Gud, er det ingen grunn til å legge det teologiske arbeidet bak oss. Vi trenger selvkritisk og dristig teologi som – i Guds navn – dvs. på Guds vegne, for Guds skyld, lar mennesker leve på Jorden og elske den som et vitnesbyrd om sin Skaper.

La meg derfor slutte med et bilde, som er kjent for alle som lever sitt liv i og med kirken: Hver søndag samles vi om Herrens bord for å motta brød og vin – jordens frukt og Guds gave. Gud har knyttet seg til brød og vin. Å søke dette måltidet, i sin konkrete form, er å søke

fellesskapet med en Gud som gir seg selv gjennom og med Jordens gaver. Lengselen, eller begjæret etter denne Gud er en lengsel etter en Gud som nettopp gjør Jordens frukt hellig ved å knytte seg til den. Denne lengselen, dette begjæret, kan også være en motivasjon og drivkraft for å verne skaperverket. Ved nattverdbordet er vi ikke bare forankret i det gode – vi får del i det gode Gud gir, gjennom å gi oss Jorden og dens frukt. Her i Jordens frukt er Gud for oss og alle (sml. Henriksen 1991).

### Litteratur:

- Augustine. *On Christian Teaching, World's Classics*. Oxford [England]; New York: Oxford University Press, 1997.
- Farley, Wendy. *The Wounding and Healing of Desire : Weaving Heaven and Earth*. 1st ed. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2005.
- Henriksen, Jan-Olav. *Jesus : Gave Og Begjær*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2008.
- . *Mennesket Og Naturen : Etiske Og Religionsfilosofiske Perspektiver På Naturen Og Økokrisen*. Oslo: MF-bok, 1991.
- McFague, Sallie. *Models of God : Theology for an Ecological, Nuclear Age*. Philadelphia: Fortress Press, 1987.
- Taylor, Charles. *A Secular Age*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2007.